

“ISKANDAR DEVORI” – MUSTAHKAM MUHOFAZA VA KUCHLI MA’NAVIY HIMOYADIR

Muqumova Surayyo Qayumovna
Navoiy davlat pedagogika instituti

ANNOTATSIYA

«Saddi Iskandariy» dostonida Iskandarning Qirvon o'lkasidagi xalqlarni ya'jujlar zulmidan qutqargani bayon etilgan. Bu baloyu ofatdan xalqni qutqarish uchun Iskandar maxsus devor–muhofaza va mudofaa devori qurdiradi. Darhaqiqat "himoya devori" hamma zamonlar uchun ham har jabhada dolzarb. Jamiyat hayotidagi xavf turi va darajasiga ko'ra muhofaza me'yorlari ham ortib boraveradi. Insondagi ba'zi o'ta xafli, salbiy xususiyatlardan qutulish uchun kuchli, mustahkam ma'naviy himoya-to'siq ham darkor. Bu "devor"ni har kim uchun uning o'zi barpo etadi.

Kalit so'zlar: “Xamsa”, yajujlar hujumi, Iskandar devori, muhofaza, himoya.

ABSTRACT

In the epic poem "Saddi Iskandariy" it is stated that Alexander saved the peoples of the Qirvan region from the tyranny of the yajujs. To save the people from this calamity, Alexander built a special wall of protection and defense. Indeed, the "wall of protection" has always been relevant on all fronts. Depending on the type and level of danger in society, the level of protection will also increase. In order to get rid of some of the most dangerous and negative traits in a person, a strong spiritual barrier is also needed. Everyone will build this "wall" for himself.

Keywords: "Khamsa", attack by yajuj, Alexander's wall, guard, defense.

АННОТАЦИЯ

В эпической поэме «Садди Искандарий» говорится, что Александр спас народы Кырванского края от тирании яджуджов. Чтобы спасти людей от этой беды, Александр построил специальную стену то есть “стена защиты”. Ведь «стена защиты» всегда была актуальна по всем временам и направлениям. В жизни общества в зависимости тип и уровень опасности защиты также будет повышаться. Чтобы избавиться от некоторых самых опасных и отрицательных черт человека, нужен еще и сильный духовный барьер. Эту «стену» каждый будет строить для себя.

Ключевые слова: «Хамса», атака яджуджем, стена Александра, защита.

KIRISH

”Xamsa”ning oxirgi dostoni ”Saddi Iskandariy”da oldingi to‘rt dostonida ilgari surilgan masalalar va g‘oyalarga munosib ibratli yakunlar yasalgan. Dostonida olam va borliq, dunyo haqidagi qarashlar, odamzod hayotida yaxshi va yomon kunlar, yaxshilik va yomonlik, boylik va kambag‘allik, kasallik va sog‘lik vb.lar kabi boshiga tushgan va tushadigan sinovlar bo‘lishi muqarrarlighi borasida falsafiy mushohadalar bilan, inson o‘zini himoya qilishi haqida yo‘l-yo‘riqlar, pand-nasihatlar, voqea-hodisalar, hikoyatlar, ustozlar o‘giti bilan bayon etilgani kitobxonni o‘ziga tortish quvvatiga ega.

Iskandar qudratining asosi nimada?! Iskandarning oliymaqom tarbiya ko‘rgani, donishmadlardan ilm olgani, olim va faylasuflar davrasida bo‘lishi uning buyukligi va qudratining asosi ekanligini Navoiy “Saddi Iskandariy”da bot-bot takrorlagan. Dunyoning hamma ilm-hikmatini boshdan-oyoq bilgan besh yuz olim Iskandar bilan doim hamroh edilar:

*Bilikdin erur har biri bir jahon,
Jahon hikmati har birida nihon.*

Insonlarga yer yuzidagi jamiki narsalarning shukronasini qilib, ulardan oqilona foydalanish lozimligini uqtiriladi asarda. Dostonning nomi bilan bog‘lik hodisa esa, g‘oya asarning oxirroq‘ida bayon etilgan:

LXVIII bobda Iskandarning Qirvon o‘lkasining xalqlarini ya’juj zulmidan ozod qilgani va uning bu baloni daf etish uchun sad, ya’ni devor barpo etishi bayon qilingan. Bu bobda uch hodisa bayon etilgan:

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Jahongir Iskandar butun Mag‘rib yerlarini fath qilib, hammani hayron qoldirgan bir g‘aroyib insonlar guruhini ko‘radi. Ularning boshlig‘ini asir oladi va chumolilar guruhini qirib tashlash haqida buyruq beradi. Buni eshitgan guruh kishilari shunday iltimos qiladi: ”Biz o‘n kecha-kunduz yugur-yugur qilamizu, o‘n kech-kunduz uyquda bo‘lamiz. Biz uxlab yotgan paytimizda chumolilar qo‘rg‘on bo‘lib bizni atrofimizni o‘rab yotadilar; hech kimni bizga yakinlashtirmaydilar.” Shoh bu gapni eshitib mana shu elning osoyishtaligi, tinchligi uchun chumolilarni qirish niyatidan qaytadi. Mazkur hodisada himoya, mudofaaga ishora qilingan.

Lekin Iskandar ikkita oltin-kumush tog‘ni ko‘rish maqsadida yurish qilmoqchi bo‘ladi. Bu gal haligi qavmlar uni bu fikridan qaytishini so‘raydilar. Chunki u yo‘lda xatar juda ham ko‘p bo‘lib, unga kirgan odam ziyon-zahmatsiz chiqmaydi. Yetti kunlik yo‘lda suv yo‘q, uchragan o‘simliklar borki, butunlay zaharli. Garmsel

shamollari kishiga tekkan zahoti halok qiladi. Bu dashtdan qolgan uch kunlik yo‘l ilonzordan iborat. Shunday ilonu ajdaholar borki, odamning unga ko‘zi tushsa, odam o‘ladi. O‘ta zaharli ilonlarki, pashshaga ozgina zahar solsa, uni fildek qilib yuboradi.

Erur kafchau, af’iyu ja’fariy,

Bo’lub har bir ul ganjning ajdari. [1.398-b.]

Shoh bularni eshitib aytdi:

Yemas erdi matlub oltun-kumush,

Ki bo’lg’ay kishi muncha mehnatqa to’sh.

Tamoshog’a chunki yo’l bog’liqdurur,

Aning azmi taki yarog’likdurur.

Chu naqd istay o’lmok ravon ul taraf,

Vale naqdi jonini qilmoq talaf?

Ha, aqlli kishi xavf bor yo‘ldan yurmaydi. Xavf sabab qudratli Iskandar ham yo‘lidan qaytdi Yana bir tomoni u tomosha qilish uchun bormoqchi edi. Xavf bor joyda tomosha ham xatarli! Navoiy bu o‘rinda inson idrokidagi ko‘rinmas to‘siqning paydo qilish ham oson emasligini, aql-idrok bilan ”chegara”, ”to‘siq” hosil qilish kerakligini uqtirmokda. Zotan, insonni jazm qilgan ishidan qaytarish yoxud uning o‘zi biror ahdidan qaytishi qiyin yoki yo‘lga chiqayotgan odamni to‘xtatish mushkul. Odam biror ishga qat’iy ahd qilishining o‘zidayoq, o‘sha ish yoki maqsadni bajarishni boshlab qo‘ygan bo‘ladi.

Inson tabiatida tomosha va boylikka qiziqishga moyillik bor. Ertak va xalq dostonlarida oltin, kumush kabi boyliklar bor yerda albatta ilonu ajdaholar borligi haqida o‘qiganmiz. Nima uchun bunday? Boylikka erishish mashaqqat, unga egalik qilish ming karra mashaqqat. Ilon-yovuzlik ramzi. Shuningdek, yomonlik, dushmanlik, xavf-xatarga nisbatan o‘xshatish sifatida ilon so‘zini qo‘llash bejiz emas.”Qozonga yaqin bo‘lsang, qorasi yuqar”. Demak, boylikda ilonning xususiyatlari mavjud bo‘ladi. Navoiy oltin-kumush tog‘iga borishni bejiz dahshatli tasvirlamagan. Boylik ilinjidagi odamga yoki boylik egasiga ana shu xavf, dahshat doim qutqu soladi.

Lekin keyingi voqeadagi xalq boshiga tushgan falokatda ularni e’tiborsiz qoldirmadi, yordamini ayamadi. Kim bo‘lishidan, qaerda yashashidan qat’i nazar ular ham inson. Iskandar ularning tinchligi, osoyishtaligi, o‘sha mamlakatning obodligi va ozodligi uchun ko‘p ofat-talofat ko‘rib bo‘lsa-da, eng kuchli ihota-”himoya devori”ni barpo etdi.

Iskandar mag‘ribdan shimol tomonga yo‘l oladi. G‘arb bilan shimol yerlarining oralig‘idan o‘tar ekan, u yerning odamlari shohni duo kilib undan adolat va marhamat

so‘raydilar. “Bu mamlakat nima sababdan xarobalikka uchragan? Xalqi nima uchun bunchlik iztirobda?”,-deb so‘raydi Iskandar.

Ular aytdilar:

-Bu mamalakatning bir cheti Qirvon o‘lkasiga chegarasiga tutashgan. O‘sha chegarada ikki o‘rtada bir tog‘ qad ko‘targan. Bu tog‘ orqasi zulumat bo‘lib, jahannamning o‘zi. U yer ya‘juj degan maxluqlar qarorgohi. Ya‘jujlar nihoyatda xunuk, badbashara va jirkanch maxluqlar. Va hech narsadan qo‘rqmaydigan, hech narsa ta‘sir qilmaydigan bir balo-ofat.

Ne ya‘juj kim, yuz tuman, ming balo.

Biz ul yuz tuman, ming balodin jalo. (1.401-b.)

Ya‘jujlar har yili ikki marta shu tog‘ oralig‘idan chiqib, bizning shahar va mamalakatni vayron qiladi. Yo‘lida nima uchrasa, odammi, hayvonmi yeb, qorni to‘ysa, qolgan ozuqalarni tashib ketadi,- deyishadi. Xalq iltijo bilan shohga: “Bizga baxtdan hech umid yo‘q ekan, kishilarning zararlanishini qanday ravo ko‘ramiz?”-deb unga bu yeni tark eting deyishadi:

Ki: bizga necha baxtdin yo‘q navo,

Nechuk ko‘rgabiz el gazandin ravo? (1.403-b.)

Lekin Iskandar bu o‘lkadan ketmaydi. U Farang, Rus, Shom, Rum o‘lkalaridanmi, kaysi o‘lkadan bo‘lmasin me‘moru ustalarni, ishchilarni chaqirtiradi va mis, qalay, brinj (bronza), temir, qo‘rg‘oshinni yetkazib berishadi. Ikki ming toshkesar ustani ham chaqiradi. Devor uchun zarur narsalar tayyor bo‘lgach, haligi ya‘jujlar kelayotgani ma‘lum bo‘ladi. O‘rtada qirg‘inbarot jang boshlanadi. Maxluqlar Iskandar jangchilarini ham charchatib qo‘yadi. Ular jangda kim yiqilsa, jangchini ham, otini ham, hattoki o‘zlaridan yiqilganni ham tamoman yeb bitirar edilar.

Ko‘p talofot ko‘rgan Iskandar qo‘shinlari amallab qo‘rg‘onga kirib oladilar. Bu joylarda yeyishga hech narsa qolmagandan so‘ng maxluqlar qaytib ketishadi. Iskandar bilimdon kishilar, olimlar bilan maslahatlashib, ikki tog‘ oralig‘ida sadd-devor qurishni boshlaydi. Uzunligi o‘n ming, eni besh yuz quloch va balandligi uch yuz qari(metr) bo‘lgan devor - Saddi Iskandariy –quriladi.

Halokatli maxluqlar g‘ala-g‘ovur solib kelganda sad-devorni ko‘rgach, unga tish tirmoqlari o‘tmagandan keyin, tinkalari quridi. Shoh ularni toshbo‘ron qilishni buyurdi. Donishmand shoh ya‘jujlar balosini daf etdi.

Navoiy ya‘jujlarni ”balo” deb qayta-qayta aytgan. *Balo* arabcha (”*sinov, ofat, musibat, baxtsizlik*”) so‘zidan olingan bo‘lib, “*biror voqea-hodisa, harakat tufayli yuzaga kelgan ofat, falokat; tashvish*” ma‘nosini ifodalaydi. [2. 150-b.] degan ma‘nolarni anglatadi. Buni qarangi, *balo* so‘zining tarkibida ”*sinov, ofat*” degan

ma'no qirralari ham bor ekan. Demak, "balo"- sinov bilan kechadigan ofat jarayoni. Sinov "*sabot va chidam zarur bo'lgan palla, voqea-hodisa; imtihon*"[3. 513-b.] ma'nosini anglatadi. Sinov va ofat... Biz bu so'zni bejiz keltirmadik. Inson boshiga balo-ofat tushganda doim chiqish yo'llarini qidiradi... Buni bugungi hayotiy voqea-hodisalarda, tajribalarda ham ko'rish mumkin.

Asarda atoqli otlarni qo'llash, narsa va hodisalarga nom berish masalasiga ham alohida e'tibor bilan qaralgan. Aslida nomlar narsa va hodisalarning mohiyatini to'liqroq ochib berishga xizmat qilishi bilan ajralib turadi [4;5;6].

"Iskandar devori"ni juda ko'plab hodisalarga muqoyasa qilish mumkin. Masalan, o'ta xafli salbiy xususiyatlar – nafs, ochko'zlik, dushmanlik, razolat v.b. kabilarni maxluqlar-ya'jujlarga qiyoslash mumkin. Turli xil davosiz yoki og'ir kasalliklar, jumladan, chegara bilmaydigan "Tojdor virus" – odamzod uchun "ya'juj" emasmi? Dostondagi ya'jujlardan-ku bitta – Qirvon o'lkasi jabr ko'rgan edi. Koronavirus balosidan butun dunyo larzaga keldi. Ijtimoiy hayotning turli jabhalariga (ayniqsa ta'limga, iqtisodiyotga) bo'lgan zarar nihoyatda zalvorli. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, koronavirus balosi hali-hanuz chekingani yo'q!

Insoniyatga qutqu soluvchi (kuchli darajadagi) u ma'naviy tahdid bo'ladimi yoki tabiiy ofatmi, chegaralar daxlsizligiga tahdidmi, inson hayotiga xavf – "ya'juj"lar emasmi aslida?! Bu kabi "balo"larni daf yetish uchun "Muhofaza devori" hamisha zarur. Ulardan qutulish uchun kuchli, mustahkam ma'naviy himoya-to'siq darkor. Bu "to'siq-devor"ni har kim uchun o'zi ongda "barpo etadi". Himoya hamma zamonlarda dolzarb bo'lgan va bundan keyin ham shunday bo'lib qoladi. Kuchli muhofaza mustahkam istehkom va kuchli himoyani talab qiladi. Mustahkam istehkom va kuchli himoyani yaratish, barpo etish har qanday zamonda ilm va malakani talab qilgan.

XULOSA

Navoiyning purhikmat fikrlari zamonlararo butun insoniyatni ezgulikka undab kelmoqda. Dostondagi hikoyatlar ixcham, lekin mazmunan chuqur ibratlidir. Har bir boblarlardagi voqea-hodisalar, ulardan keyin keltirilgan hikoyatlar zamiridagi ma'nolarni anglash uchun ulardagi voqea-hodisalarni, g'oya va mazmunning hayot bilan, zamon bilan bog'lanib tahlil qilinishi, o'quvchining intellektual salohiyatini oshirishga, fikrlash qobiliyatini o'stirishga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Alisher Navoiy. Saddi Iskandariy. T. 1991.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. 1-jild.O'zME. 2006.

-
3. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 3-jild.O‘zME. 2007.
 4. Qilichev, B. Anthroponyms in Uzbek folk tales: problem with content and frequency. *Philosophical Readings XIII*.
 5. Kilichev, B. E. A Way of Making Words on Proper Nouns. *International Journal on Integrated Education*, 3(2), 96-98.
 6. Kilichev, B., & Bafoeva, N. (2022). Some characteristics of onomastic units in abdullah qodiriy's novel" bygone days". *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 12(1), 314-317.